

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
Центр з дослідження літератури фентезі

Теоретичні аспекти

**МАГІЯ У ЛІТЕРАТУРІ ФЕНТЕЗІ:
ДЕФІНІЦІЇ, МАНІФЕСТАЦІЇ, ФУНКЦІЇ**

Київ – 2024

Centre for Fantasy Literature Studies Taras Shevchenko Institute of Literature

National Academy of Sciences of Ukraine

Theoretical aspects of fantasy studies.

MAGIC IN FANTASY LITERATURE

DEFINITIONS, MANIFESTATIONS, FUNCTIONS

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Бандровська Ольга Трохимівна, доктор філологічних наук, професор кафедри світової літератури Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Жигун Сніжана Віталіївна, доктор філологічних наук, науковий співробітник Інституту Літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної академії наук України,

Вишницька Юлія Василівна, доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри світової літератури Факультету української філології, культури і мистецтва Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (Протокол № 7, від 13 червня 2024 року)

УДК 82-312.9:133.4:82.09

Теоретичні аспекти дослідження. Магія у літературі фентезі: Дефініції, маніфестації, функції. Колективна монографія Центру з Дослідження Літератури Фентезі при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України / Ред. Рязанцева Т. М., Канчура Є. О., – Київ, 2024. – 310 с.

Колективна монографія містить матеріали теоретичних досліджень поетики фентезі, апробовані на міжнародних конференціях ЦДЛФ 2022 і 2023 рр. Теоретичні розвідки охоплюють проблеми інтерпретації категорій магічного, сакрального, чудесного, утопії й антиутопії та сприяють оновленню методологічних підходів і термінологічного інструментарію у вітчизняних студіях літератури фентезі. Для літературознавців, студентів-філологів, викладачів історії літератури і компаративістики, для всіх, хто цікавиться проблемами літератури фентезі.

Всі ілюстрації взято з відкритих джерел.

Для літературознавців, студентів-філологів, викладачів історії літератури і компаративістики, для всіх, хто цікавиться проблемами літератури фентезі.

ЗМІСТ

РЯЗАНЦЕВА, Тетяна	
КАНЧУРА, Євгенія	
ПЕРЕДМОВА	5

РОЗДІЛ 1 **ЛІТЕРАТУРНІ РЕФЛЕКСІЇ МАГІЧНОГО**

FILONENKO, Oleksandra (Alexandra)	
MODES OF MAGICITY IN ANGLOPHONE LITERATURE.....	9
ЛЯХ, Тетяна	
МАГІЧНЕ ЯК ЕЛЕМЕНТ ОНТОЛОГІЧНОЇ ПОЕТИКИ ЗБІРКИ МАЛОЇ ПРОЗИ МИХАЙЛА РОШКА «КРИВАВИЙ МІСЯЦЬ НАД МИНЧЕЛОМ».....	41
BOURONTZI, Eirini Dimitra	
MORGAN LE FAY THE SORCERESS IN SIR THOMAS MALORY'S LE MORTE D'ARTHUR: GENDER ASPECTS OF PORTRAYING MAGIC IN FANTASY FICTION	55
НОВИК, Ольга	
МАГІЧНЕ В ТВОРІ НАТАЛІЇ ДОВГОПОЛ «МАНДРІВНИЙ ЦИРК СРІБЛЯСТОЇ ПАНІ».....	72
ГАЙДАШ, Анна	
МАГІЧНЕ В КАЗКАХ ЕММИ АНДІЄВСЬКОЇ	85

Розділ 2 **ІНТЕРМЕДІАЛЬНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ МАГІЧНОГО**

ТУКНОМЫРОВА, Olena	
FICTIONAL REPRESENTATIONS OF MAGIC AS A MULTITUDE.....	102
КАНЧУРА, Євгенія	
ТУМАН ЯК ВІЗУАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МАГІЧНОГО В ЖИВОПИСІ ХІХ СТОРІЧЧЯ: ВІЛЬШАНИЙ КОРОЛЬ І ТАНЕЦЬ ЕЛЬФІВ.....	132
РЯЗАНЦЕВА, Тетяна	
ЕКФРАЗИСИ НЕСПРАВНИХ МАГІЧНИХ АРТЕФАКТІВ У РОМАНІ АЛЬВАРО КУНКЕЙРО «МЕРЛІН І РОДИНА».....	159

ЛЕВИЦЬКА, Оксана

«ТУГА МАВКИ»: ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ІЛЮСТРАЦІЙ СОФІЇ
КАРАФФИ-КОРБУТ ДО «ЛІСОВОЇ ПІСНІ» ЛЕСІ УКРАЇНКИ.....171

BOURONTZI, Eirini Dimitra

MORGAN'S USE OF MAGIC IN THE TV SERIES CAMELOT (2011) :
REPRESENTATIONS OF MAGIC ACROSS THE MEDIA189

РОЗДІЛ 3 МАГІЯ І ТЕХНОЛОГІЯ

CARROLL, Jane Suzanne

“THE TRUTH SHALL MAKE YE FRET”: THE MAGIC OF THE PRINTED
WORD IN TERRY PRATCHETT’S DISCWORLD SERIES.....205

TALLY, Robert

“YOU CANNOT PRESS THE ONE RING TOO HARD”: TOLKIEN AND THE
AMBIGUITIES OF MAGIC IN MIDDLE-EARTH.....224

ГУРДУЗ, Андрій

МАГІЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ В АЛЬТЕРНАТИВНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ
РЕАЛЬНОСТІ РОМАНІВ СЮЗАННИ КЛАРК І САЛЛІ ГРІН.....240

КРИНИЦЬКА, Наталія, ДОНЕЦЬ, Поль

ВІД УРСУЛИ ЛЕ ГУЇН ДО МАГІЇ КІБЕРПРОСТОРУ.....249

ШЕСТАКОВА, Елеонора

ПЕРСОНАЖІ КАЗОК, ФЕНТЕЗІ ТА МАГІЧНА ЇЖА:
КРИВІ ДЗЕРКАЛА ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ І FOOD ФОТО.....280

ENGLISH ABSTRACTS AND AUTHORS’ INFORMATION.....299

МАГІЧНЕ ЯК ЕЛЕМЕНТ ОНТОЛОГІЧНОЇ ПОЕТИКИ ЗБІРКИ МАЛОЇ ПРОЗИ МИХАЙЛА РОШКА «КРИВАВИЙ МІСЯЦЬ НАД МИНЧЕЛОМ»

Тетяна ЛЯХ, к. ф. н., доцент,
Ужгородський національний університет,
пл. Народна, 3, м. Ужгород, 88000
tatianalyakh592@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7913-3468>

У пропонованому дослідженні магічне розглядається як елемент онтологічної поетики збірки малої прози Михайла Рошка «Кривавий місяць над Минчелом» (2000), яка є самобутнім явищем літератури Закарпаття останніх десятиліть. У своїх творах письменник переплітає реальний сучасний світ і сферу магії та міфу, що формують світовідчуття персонажів. У текстах автора магічне простежено у відношенні до людського буття, свідомості горянина, світу природи. Відтак, досліджено онтологічні категорії часу і простору, питання добра і зла, гріха і покути, любові й ненависті тощо. З'ясовано, що у творах збірки магічне здебільшого оприявнюється через фольклорно-міфологічні елементи етнокультури горян. Розглянуто образи, художні деталі, фольклорні мотиви, які є маркерами магічного в художньому світі Михайла Рошка.

Ключові слова: Михайло Рошко, магічне, онтологічна поетика, час, простір, образ, новела.

Неоміфологічне мислення є однією із провідних тенденцій літератури ХХ століття, особливо яскраво воно проявляється в культурі Закарпаття з його багатим фольклором, народними уявленнями, своєрідною етноментальністю. Закарпатські письменники переосмислюють міф і магічне у своїх творах, розвиваючи традиційні тенденції міфотворення в

художній прозі та беручи до уваги реалії сучасного життя регіону. Цілком новаторською є творчість Михайла Рошка, котрий у своїх текстах органічно вписує міф і магічне у щоденний побут людини, єднаючи таким чином етнокультурні традиції минулого із сучасним життям закарпатського села.

Метою пропонованого дослідження є вивчення магічного в онтологічній поетиці збірки малої прози М. Рошка «Кривавий місяць над Минчелом» (2000), самобутнього явища літератури Закарпаття останніх десятиліть. Мала проза М. Рошка досі не була окремих предметом уваги літературознавців, тому пропоноване дослідження є новаторським, а значущість творів письменника для усвідомлення ролі міфологічного мислення в сучасній літературі зумовлює актуальність даної розвідки.

У художньому світі письменника сучасні реалії часто співіснують з автентичною закарпатською магією. Віра в надприродне формує світовідчуття персонажів. Автор детально описує побут і звичаї закарпатського села, передає говірку його жителів, малює картини природи рідної йому Міжгірщини. Тому в текстах автора магічне є невіддільним елементом людського буття, свідомості горянина, і, як наслідок, світу природи. Сам автор означив твори збірки як «містичні оповідання», що дає нам можливість розглядати його твори в контексті дослідження магічного в літературі, адже містицизм генетично пов'язаний з магією (Філософський енциклопедичний словник, 2002, 386). М. Рошко осмислює ключові онтологічні модуси: добро і зло, гріх і покуту, любов і ненависть, відображає буття людини у всіх його аспектах – соціальному, природному, етнокультурному, що дає підстави вивчати онтологічну поетику автора, яка досі не була предметом уваги дослідників.

Онтологічна поетика – «принцип герменевтики, спрямований на виявлення у художньому тексті, в його сюжетних зв'язках, деталях, мотивах та вчинках персонажів “іншої реальності”, на розкриття втілених

у метафорико-символічній, сюжетно-образній структурі твору зв'язків особистісного буття автора з буттям всесвіту» Літературознавча енциклопедія, Т. 2, 2007, 154).

Онтологічна поетика відтворює глибинні сенси художнього тексту, світовідчування автора. Тому в онтологічному полі твору важливу роль відіграє суб'єктивність як ознака людської індивідуальності, а також свідомість, що відображає внутрішній сенс взаємин людини зі світом. Суб'єктивізм та ліризм спостерігаємо в новелі М. Рошка «Дикі гуси над Шотландією». Першоособова нарація посилює сповідальний тон новели. Твір є автобіографічним, автор писав його під враженням ностальгічних переживань та емоцій під час перебування у відрядженні в Шотландії: «І саме за цим життям, що проявляється в хороводі картин-згадок, за можливістю сісти в спеку в затінку старенької яблінки і слухати шум смерек під вітром, вдихаючи запах верховинських трав і спостерігаючи за парою яструбів, що мирно кружляють у глибокому синьому небі, – я безмежно затужив у цій далекій Шотландії...» (Рошко, 2000, 53).

У новелі, що завершує збірку «Кривавий місяць над Минчелом», найбільш яскраво відображені авторські онтологічні інтенції, тому її можна назвати ключем, який прояснює і поглиблює розуміння інших творів збірки. Автор сконцентрував основні онтологічні категорії та власні переживання, які на формальному рівні твору передаються через настроєвість, сугестивність, асоціативність, ліризм. Образ диких гусей і їхні крики викликають в уяві ліричного суб'єкта потік спогадів про рідне Закарпаття, асоціацій, філософських роздумів. На тлі особистих ліричних спогадів радісного дитинства автор водночас бачить рідний край у кризовий для нього час 90-х років минулого століття.

Гуси символізують основні онтологічні модули, такі як життя, смерть, любов: «І хоч нема подібності між гусячим криком і людською мовою, мені здається, що я його розумію. Кожен при бажанні може його

зрозуміти. Адже в справжні, найважливіші миті життя людина забуває про мову – вона еж кричить. Кричить, коли народжується на світ, кричить, коли з болем помирає. Кричить із відчаю, коли втрачає найближчих, кричить з ненависті, коли кидається на смертельного ворога, і стогне в екстазі забуття, заповнена любов'ю. Ми – ті ж гуси... От тільки б навчитись життя своє зробити красивим, як політ в небесах...» (Рошко, 2000, 54).

Водночас гуси своїм щорічним циклічним поверненням уособлюють повернення людини до свого рідного дому, села, Батьківщини, до власного самоусвідомлення, що є наскрізним мотивом усіх творів збірки. Саме внутрішня свобода для ліричного суб'єкта М. Рошка є визначальною: «свобода – це не звільнення від чиеїсь влади, свобода – це внутрішній стан, до якого треба дорости і який не залежить від матеріальних благ» (Рошко, 2000, 54).

Образ гусей є також символом плинності часу, життя у вічному потоці буття: «<...> ми, як і ці птахи, об'єднані долею короточасних гостей, яким не уникнути прощання, як би вони не намагалися затриматись на святі Життя... Ми споріднені беззахисністю і швидкоплинністю перед лицем Вічності. І все наше життя – це короткий політ у Часі між Тут і Там... Політ, пронизаний тужливими скриками» (Рошко, 2000, 49-50).

Основними онтологічними категоріями збірки є час і простір. Людина М. Рошка завжди повертається у рідний простір, що у глибшому філософському сенсі варто розтлумачувати як повернення до того, що є справжнім, до своїх праджерел. Такий стан персонажів збірки корелює з філософією вічного повернення, яке є одним з основних понять, що формують уявлення людини про світ, починаючи з міфології давніх народів і аж по сьогодні, в новітній філософській думці, адже його формують дві фундаментальні філософські категорії – часу та простору. Міфічне підґрунтя вічного повернення у трактуванні індійської, єгипетської традиції, грецькій філософії тощо детально розглянув

М. Еліаде. Дослідник спостеріг характерну рису цього міфу: циклічність часу, і, зрештою, циклічність життя в його подальшому відродженні, яке відображає туга архаїчної людини за Великим Часом (Eliade, 1954, р. xi). М. Еліаде також розглядав певні метафізичні питання через їхню актуалізацію в архаїчній онтології (Eliade, 1954, р. xii). Як бачимо, трактування часу крізь призму міфу зумовлювало його сакральність.

Повернення як циклічне повторення чогось, а також як важливий онтологічний модус самоусвідомлення (повернення до себе) спостерігаємо в інших творах збірки М. Рошка «Кривавий місяць над Минчелом»: у новелі «Золотий танець» головний персонаж Іван повертається з чужини до рідного села через вісім років, щоб там знайти свою смерть; персонаж новели «Чортів калім» символічно покидає проти ночі свій дім і зустрічається з нечистим, який ледь не вбиває його; повернення людини до низьких тваринних інстинктів і перетворення на вовкулаку відображено в новелі «Кривавий місяць над Минчелом...».

М. Рошко акцентує у своїх творах магічний сенс універсальних онтологічних категорій часу і простору, які письменник осмислює відповідно до того, як у давнину сприймали їх закарпатці. Магічну семантику цих категорій свого часу блискуче висвітлив у своїх етнографічних і філософських розвідках відомий закарпатський учений і письменник М. Потушняк. Так, у праці «Північ і полудне в народному віруванні» зазначено, що «час в народних віруваннях, як акциденція, має феноменальну дійсність, настільки, як і простір. Його розуміється магічно: як відповідний і невідповідний, добрий і злий. <...> дається розрізнити в народних віруваннях інтуїтивно три круги часового перебігу: круг перехідних стадій між народженням і смертю (життєвий час); круг року – поступовий, круговий перебіг свят і круг доби – ночі і дня. Перебіг часовий, це вічний круговорот, замкнений у собі круг, без початку і кінця (тому відпадає в народних віруваннях поняття початку і кінця – є тільки вічний струмінь життя)» (Потушняк, Петровцій, 2011, 277-278).

М. Рошко будує міфопоетичну модель свого художнього світу на основі рідного йому мікрокосму, наповнює символи й дії своїх персонажів магією. Так, перехід до трансцендентної реальності у новелі «Золотий танок» втілює концепт танцю, що містить магічну символіку. Танок у тексті символізує поєднання вітаїстичного та танатичного в людському бутті: з одного боку, це знак радості та веселощів, символ безсмертя, з іншого – танок можна розглядати як ритуальне дійство, що асоціювалося зі смертю. У новелі М. Рошка танок символізує коло, по якому рухається людина. Через вісім років Іван повертається додому і потрапляє на весілля свого односельця. З одного боку, персонаж відчував радість від повернення додому, приємного часу на сільському святі: «за вісім років на чужині так ні разу й не тримав у руках скрипку. А часом так хотілося... Як баглося інколи ось так посидіти на весіллі. Не в ресторані, а в саморобному шатрі, у газди в дворі, щоб, коли відчуєш, що сп'янів, можна було вийти в нічний сад, пити запашне верховинське повітря, спершись рукою на пошерхлий стовбур старої груші...» (Рошко, 2000, 8). Водночас Іван «ішов на це весілля з якимсь недобрим передчуттям» (Рошко, 2000, 7). Прикметно, що на початку твору персонаж танцює на весіллі сільського газди з реальними людьми. Завершує новелу танок Івана з нечистою силою, що стає в його житті останнім.

Автор постійно тримає інтригу, не розкриваючи таємниці Іванового минулого. Психологічна напруга зростає, коли гості на весіллі стороняться Івана, дивляться на нього з осудом. Художня деталь – очі дівчини, яка колись була коханою Івана, – виконує у новелі подвійну функцію. Чоловікові на мить здалося, що серед жінок він бачить очі давно покійної дівчини, через смерть котрої він вісім років тому був змушений покинути село. Проте, очі, які спочатку Іван приймає за очі Наталки, насправді є очима її матері: «З-під хустки вибилися сиві пасма, на обличчі – щось незвичайне й неприємне» (Рошко, 2000, 11).

Ця деталь актуалізує спогади персонажа, які розкривають читачеві, що змусило Івана тікати з рідного села. Колись новина про те, що Наталка чекає дитину, не принесла радості молодому хлопцеві, бо на той час він щиро покохав іншу і запропонував Наталці позбутися дитини. З горя бідоласна дівчина повісилася в покинутій «циганській хаті» на краю села, а мати дівчини, Олена, «відтоді, як Наталка ся повісила, втратила розум... (Рошко, 2000, 13).

Олена – образ, що виступає єднальною ланкою між реальним світом і світом потойбіччя, що співіснують у новелі. Її божевілля пояснює її здатність бачити містичний аспект буття. Так, дивлячись на Івана, вона бачить «нечистого», викрикує застереження людям, а лице її при цьому стає моторошно-жахливим. Водночас автор малює Олену відьмою: крім моторошного зовнішнього вигляду, жінка виконує певні ритуальні магичні дії: вона «плюнула Іванові прямо в очі», і «його ніби обпекло» (Рошко, 2000, 13). За народними уявленнями, слина має магичне значення», «ворожбити у своїх замовляннях користувалися нею» (Войтович, 2002, 484). У неї пронизливий погляд, яким вона наче гіпнотизує Івана, змушує його йти за нею слідом, викликаючи в чоловіка муки сумління і бажання попросити пробачення в Олені, щиро з нею поговорити.

М. Потушняк у своїй праці «Відьма і її ознаки» звертається до самих витоків народних уявлень про жінку «з демонічними ознаками», відзначаючи, що актуальності цей образ набуває в часи середньовіччя. За спостереженням ученого, на Заході відьма є насамперед спільницею диявола, котра, часто уклавши з ним контракт, має від нього силу і знання до проведення різних магичних дій, у розумінні нашого народу така жінка є чарівницею (Потушняк, Петровцій, 2011, 225). У цій праці також йде мова про те, що відьми «виробляють різні оргії, танці, скоки <...>. Подорожнього заманяють, наприклад у пропасть, корчі, де вони його обмануть: вони з ним гуляють, ідять, п'ють – а рано він побачить, що то

конячки, погари – кістки і т.д. Зборища ті можуть відбуватися і в пустих хатах, завоях, високих гірських хребтах, печерах» (Потушняк, Петровцій, 2011, 226-227).

Така ж пригода трапилася з персонажем М. Рошка. Іван пішов слідом за Оленою, котра «прийшла до халабуди, де повісилася її донька» (Рошко, 2000, 15). Та коли Іван зайшов усередину, його вдарили по голові чимось важким. Згодом чоловік бачить, що потрапив на інше «весілля», такий собі бал сатани, що відбувався в покинутій халабуді край села, куди його і завела Олена. Письменник вдається до відомого фольклорного мотиву, коли чоловік потрапляє на вечорниці до нечистої сили. Реальне і потойбічне у творі увиразнює зміна простору: Іван іде із шатра сільського газди, де гуляли весілля люди, і потрапляє в халабуду край села, де й зустрічає бісівську силу.

Прикметно, що малюючи інфернальних персонажів, М. Рошко «вдягає» їх у міський стиль, як одягалися «круті» хлопці 90-х: «Сіни були забиті людьми, котрі голосно гомоніли, снували один поміж одного, як мурахи в мурашнику. Одягнуті по-міському: в зелених і червоних модних штанах-слаксах, в джинсах. Деякі були навіть в дорогих костюмах. «Круті», – подумав Іван» (Рошко, 2000, 15-16).

«Молода» була його Наталка, з якою кожен танцював свій бісівський танок: «Вона була в тому ж голубому платті, що й того вечора. Така ж молода і гарна. Ні, ще гарніша. Бо тепер в очах з'явилася впевненість у своїх жіночих чарах» (Рошко, 2000, 18). Майже всі хлопці по черзі перетанцювали з Наталкою, кожен раз після танцю вішаючи її на гвіздок. Коли черга дійшла до Івана, він зрозумів, хто насправді були всі ці люди: «Замість кросовок з-під джинсів визирали... чорні копита. Роздвоєні, підтоптані, як у старої корови. І у всіх інших теж стирчали ратиці. Іван вкляк на місці. Зразу по затерплих руках і ногах забігали мурахи» (Рошко, 2000, 19).

Іван хоче звільнити дівчину, проте в ту мить Наталка перетворюється на страшну потвору, яка душить чоловіка до смерті: «Потвора вишкірилася, оголивши жовті страшні ікла, і, міцно тримаючи його шию, почала тягнутися до Івана, щоб поцілувати. Він знову дико закричав, з усієї сили намагаючись відштовхнути її руками, але сили в них вже не було, і мерзенна пащека притиснулася до його рота. В цей же час петля на їх шиях почала затягуватися. Щільніше й щільніше притискаючи їх лица одне до одного. А гуслі грали...» (Рошко, 2000, 20) Через кілька днів сільські п'яниці знайшли Івана в «циганській хижі» повішеним і рознесли по селу страшну новину. Причину Іванової смерті автор залишає на розсуд читача. На перший погляд, це – самогубство Івана через муки сумління.

Письменник тонко переплітає у творі існування двох світів. Божевілля старої й те, що Івана було вдарено по голові, наче нівелює втручання в життя людини потойбічних сил, і таким чином, залишається відкритим питання про існування інфернального світу. Автор залишає на розсуд читача справжню причину смерті персонажа: чи це самогубство через почуття провини, чи шабаш нечистої сили, куди Івана затягнула сільська відьма, щоб помститися за смерть доньки. Однак про те, що це не «кара Божа», автор промовляє устами одного з персонажів: «Не гріши на Бога, Митре. Хиба Бог так карає?...» (Рошко, 2000, 20).

У оповіданні «Чортів калим» персонаж також зустрічається з нечистою силою. Тракторист Іван Вагерич щонаочі йде заробити для родини «калим», який йому платять сільські газди за різноманітні послуги. Минаючи хату родини Посошинців, де недавно помер господар, персонаж інтуїтивно починає відчувати неспокій, дивні кроки позаду. Містичні передчуття посилює реальна подія, – раптова несправність трактора, хоч перед тим чоловік його перевіряв. На перший погляд, підозру чоловіка про нечистого розсіює його односелець Головач, який дає Іванові гроші,

«калим», за роботу, і вони їдуть до потрібного місця. Однак згодом виявляється, що в образі Головача Іванові явився сам володар ночі. Письменник малює цього потойбічного персонажа у двох іпостасях: спочатку як звичайну людину, а далі вже – у традиційному образі чорта: «лице Головача під капюшоном почало кривитися, ніби було із пластиліну і хтось здавлював його то з боків, то зверху і знизу. Очі почали червоніти і світитися. Іван хотів закричати, але голос пропав, і він тільки дивився на те спотворене жахливе лице, шкіра на котрому почала тріскати і звисати великими шматками, на оголених місцях відкривалися глибокі гнійні виразки» (Рошко, 2000, 27-28). Автор тримає в напрузі читача, коли йде боротьба між Іваном і нечистим, котрий його постійно наздоганяє, але чоловікові вдається вислизнути. Таке протистояння, що можна розцінювати як авторське відображення боротьби добра зі злом, відбувається аж поки персонаж не потрапив до рук свого ворога: «Відчуваючи, як в очах темніє, встиг помітити, що лице потвори нагадує йому... обличчя померлого місяць тому заздрісника – Посошинця. А мертвець раптом вишкірився, показуючи вовчі ікла, нахилився до Іванової шиї» (Рошко, 2000, 30). Від смерті Івана рятує те, що в останній момент, коли потвора вже душила чоловіка, втретє заспівали півні, і все вмить зникло.

Цікаво, що у цьому творі простір також виконує магічну функцію. Персонаж покидає рідну домівку, яка здавна вважається оберегом, сакральним простором, і йде у простір, ворожий для нього. Магічними властивостями автор також наділяє категорію часу у творі. Час осмислено не лінійно, а циклічно: день змінює ніч, коли виходить нечистий, аж поки не проспівують півні. Персонажі М. Рошка сприймають час так, як його сприймали в давнину на Закарпатті: «День і ніч – це дві рівні половини одного і того самого кола. Коли одна спадає, то друга піднімається. Вони вічно в русі вперед. Або вони у відношенні до себе, як плюс і мінус, світ ясний і темний – чорний і білий півкруг». Вночі «починає приходити до

влади світ темний, котрий вдень немов стояв у магічному переході до небуття (хоч зі звичною суцєю потенцією до буття)» (Потушняк, Петровцій, 2011, 278). Саме вночі оживають і прокидаються «двобушники», відьми та інша бісівщина, що має силу і владу до світання.

В оповіданні «Чортів калім» на тлі магічного аспекту буття людини автор торкається морально-етичного питання нечесно зароблених грошей, які потім перетворилися на «зім'яте листя тютюну», а також – питання про моральні чесноти людини, про те, що є для людини добро і зло у їхньому сакральному вимірі, вже по її смерті. Адже покійний Посошинець за життя був злісним і заздрісним, можливо тому його душа так і не знайшла спокою:

Юру в селі чомусь ніхто не любив. Навіть після смерті згадували його недобрими словами, та так часто, що покійник уже мусив від тих слів перевернутися в труні. А ночами побіля хижі, пішла селом чутка, стало творитися щось недобре. Якось хтось бачив там двох білих коней, що паслися біля самої криниці, хоч таких у селі ніхто не тримав. (Рошко, 2000, 21-22)

Як бачимо, в текст оповідання автор вплітає народні уявлення закарпатців про те, що «в коня обертається звичайно упир, босорканя, босоркун, чорт» (Потушняк, Петровцій, 2011, 300).

Магічну силу, що здатна перетворити людину на вовкулаку, М. Рошко екстраполуює в оповіданні «Кривавий місяць над Минчелом», проте її тут викликають негативні риси людського характеру. Письменник будує сюжет твору на основі народних переказів про вовкулаку, «вовкуна». У праці Ф. Потушняка зазначено, що «вовкун в народному повір'ї є чоловіком, котрий може перемінитися – хоч і не зі своєї волі – у вовка, коли той час прийде. Тоді проявляє він вовчу злобу, стає небезпечним як правдивий вовк, нападає на стадо і людей. Його мож тоді вбити або і оборонитися від нього. Чинність його пов'язана з ніччю, але

може відбуватися і вдень. Вовкуном стає він під впливом ворожки, але може також в таку планету потрапити, а тоді є він вічним вовкуном» (Потушняк, Петровцій, 2011, 296-297); «вовкун може роздерти власну жону або й дітей, бо тоді він має вовчу натуру і мусить те робити» (Потушняк, Петровцій, 2011, 298-299).

Персонаж новели М. Рошка стає вовкулакою від людської злоби і власних ревнощів, які вели Олексу до п'янства, і навіть побоїв дружини. В один із таких моментів зі злості Оксана сказала чоловікові, що ніколи його не кохала: «...змучена стражданням жінка не витримала і замість того, щоб закривати лице руками, подивилася мучителеві прямо у вічі люто, з викликом, гордо задерши голову, й випалила: «Айно, люблю 'го. Люблю! Се 'сь від 'ня хотів чути?». Вона з готовністю чекала нового удару, без боязні, ніби навіть хотіла, щоб їй завдали болю. Але удару не було. Олекса раптом вкляк на місці, занесена рука звисла мотузкою, і весь він обвис, опустил плечі і голову...» (Рошко, 2000, 35-36). Відтоді почалися метаморфози чоловіка: щоразу коли місяць над Минчелом ставав повним, він відчував нестерпну тугу і біг з хати. Повертався надранок знесилений із подертими руками і п'ятами.

Кульмінація настає, коли в село на весілля приїжджає давній суперник Олекси Василь. На весіллі Василь запрошує на танець Оксану. Олекса від люті знов перетворюється на вовкулаку, вистежує та вбиває і дружину, і Василя. Автор трактує магичне перетворення чоловіка на вовкулаку з морально-етичного боку: людська злоба є сильнішою за магію і може знищити людину не лише духовно, а й фізично.

Символічним образом у творі є місяць. Ф. Потушняк у праці «Сонце, місяць, зірки і небеса в народному повір'ї» відзначав, що в давніх уявленнях це світило було володарем сил темного, нереального, прихованого світу, сил, що належали ночі; місяць також мав стосунок до мертвих, він панує над світом, коли зазвичай оживають деякі мерці,

дводушники і демони (Потушняк, Петровцій, 2011, 337). Крім фольклорної містичної традиції, яка наділяла місяць магічними властивостями, цей образ в новелі має онтологічне наповнення. Як і танок, круглий кривавий місяць символізує коло, життєвий цикл, що завершився для Оксани й Василя і, можливо, для Олекси, адже жінка встигла перед смертю ранили вовкулаку. Як і коло не має початку і кінця, так і туга Олекси не має свого кінця: «Олекса раптом відчув, що його нестримно тягне туди, до золотої миски, тягне всім єством, всією суттю. А тіло – змучене, з болючою раною в грудях, – було приковане до землі. На віки-вічні... Тепер все, що йому залишилось – це вічна печаль, вічне, нестерпне бажання неможливого. І Олекса зболено, надриваючись від жалю, завив... / І в цей час жовте небесне око почало запливати кров'ю...» (Рошко, 2000, 48).

Отже, Михайло Рошко своєю творчістю зробив вагомий внесок до скарбниці літератури ХХ століття. Його багатогранна проза, у якій органічно поєднуються традиційні та новаторські тенденції, представлена збірками оповідань, повістю, публіцистикою, правдиво відображає сучасні реалії і водночас показує людське єство. У збірці «Кривавий місяць над Минчелом» автор komponує твори за допомогою фольклорно-міфологічних образів, народних повір'їв і легенд. Фольклор традиційно апелює до магії як до джерела пізнання того, що приховане від людини, до способу проникнення в невідомий ірреальний світ. У творах М. Рошка це призводить до співіснування двох світів: реального та ірреального або такого, що існує в уяві персонажа. Доволі часто автор апелює до демонічних образів, котрим протистоять персонажі. Через таке художнє двосвіття автор акцентує на соціальних і морально-етичних реаліях закарпатського села, зумовлених важкими умовами «постколоніального» періоду нашої держави, відтворює психологію і внутрішні переживання людини у складних життєвих обставинах, а також показує боротьбу добра

і зла на онтологічному рівні: як у реальному, так і внутрішньому світі людини. Попри біль, тугу, муки сумління у бутті персонажів М. Рошка обов'язково присутнє магічне, яке допомагає людині здійснити прорив до трансцендентного, духовного. Це робить магію невіддільним елементом онтологічної поетики творів автора.

Пропоноване дослідження оприявнює феномен творчості М. Рошка, доповнює уявлення про онтологічну поетику малої прози, накреслює подальші аспекти вивчення творчості письменника, зокрема в контексті міждисциплінарних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

Войтович В. (2002) *Українська міфологія*. Либідь.

Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 2. (2007). авт.-укладач Ковалів Ю.І. ВЦ «Академія».

Потушняк Ф., Петровцій І. (2011). *Ворожкы осийських босоркань*. Осій.

Рошко М. (2000). *Кривавий місяць над Минчелом: містичні оповідання*. Ужгород: Мистецька лінія.

Філософський енциклопедичний словник. (2002). ред. колегія: В.І.

Шинкарук (гол.) та ін.; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України. Київ.

Eliade M. (1954). *Cosmos and the History. The Myth of the Eternal Return*. New York. 191. (Harper Tournchbooks).